

**NASTAVNO-NAUČNOM VEĆU FAKULTETA POLITIČKIH NAUKA
UNIVERZITETA U BEOGRADU**

Odlukom Nastavno-naučnog veća Fakulteta političkih nauka Univerziteta u Beogradu imenovana je Komisija za ocenu i odbranu doktorske disertacije magistra Vladana Jeremića pod naslovom „**Funkcije umetničkih praksi u uslovoma tranzicije u Srbiji 1991-2008.**“, u sastavu: prof. dr Jelena Đorđević, redovni profesor Fakulteta političkih nauka Univerziteta u Beogradu, mentor, prof. dr Milena Dragičević Šešić, redovni profesor, Fakulteta dramskih umetnosti Univerziteta umetnosti u Beogradu, prof. dr Marina Simić, vanredni profesor Fakulteta političkih nauka Univerziteta u Beogradu. Komisija je pregledala doktorsku disertaciju i podnosi

**IZVEŠTAJ
O URAĐENOJ DOKTORSKOJ DISERTACIJI**

**I
Osnovni podaci o kandidatu**

Mr Vladan Jeremić je rođen 15. januara 1975. godine u Beogradu, Republika Srbija, gde živi i radi. Doktorske studije kulture i medija na Fakultetu političkih nauka Univerziteta u Beogradu upisao je akademske 2014/2015. godine. Akademske magistarske studije studije iz oblasti digitalne umetnosti, završio je 2004. godine na Univerzitetu umetnosti u Beogradu, Srbija. Diplomom osnovnih studija - diplomirani slikar - restaurator, je stekao 2001. godine na Fakultet primenjenih umetnosti, Univerziteta umetnosti u Beogradu, Srbija.

Od 2010. godine kandidat je stalno zaposlen na poziciji voditelja projekata u fondaciji Rosa Luxemburg Stiftung za jugoistočnu Evropu, od njenog osnivanja 2010. godine u Beogradu. U okviru fondacije i sa partnerskim organizacijama iz Bugarske, Rumunije i Srbije je radio na projektima koji se tiču migracija, kulture, socijalne politike, politike sećanja i istorije, kao što su: Međunarodna konferencija „Praxis-Filozofija i Korčulanska ljetna škola (1963-1974)“ 2011. i međunarodno dešavanje „Kriza i alternative“, Nedelja razgovora o perspektivama za Balkan sa izložbom o ekonomskoj krizi, 2013, i na drugim projektima fondacije u regionu u Evropi. Kandidat je pre toga bio zaposlen u Domu omladine Beograda kao urednik likovnog i tribinskog programa od 2007-2009. godine. Kandidat je bio od 2006-2008. voditelj projekta za implementaciju Creative Commons licenci u Srbiji, a od 2004-2008. je radio na različitim projektima u okviru organizacija

za kulturu i nove medije kao što su Wikimedia Srbije, Slobodna kultura i Biro za kulturu i komunikaciju iz Beograda, Srbija. Vladan Jeremić govori dva strana jezika, engleski i nemački jezik, za koja ima odlično znanje pisanja i komunikacije (čitanje, slušanje, govor i pisanje).

Kandidat je boravio u inostranstvu na stručnom usavršavanju i dobio je sledeće stipendije, studijske i stručne boravke u Norveškoj, Hrvatskoj, Nemačkoj, Finskoj, Srbiji i Moldaviji: 2017. (oktobar), istraživačko-umetnička rezidencija o urbanizmu Zagreba, BLOK, Zagreb, Hrvatska; 2015. (april), istraživačko-umetnička rezidencija o istoriji Željezare Sisak, Sisak, Kraljević Galerija, Zagreb, Hrvatska; 2015. (jun-avgust), produkciona rezidencija, LevArt, Levanger, Norveška; 2014. (november 2014 - januar 2015), umetnička rezidencija, Nordic Artists Centre Dale, Norveška; 2012. (novembar 2012 - januar 2013), istraživačko-umetnička rezidencija o foto-arhivama RTB-a, projekat Narodne biblioteke Srbije u Boru, Srbija; 2011. (jun-avgust) stipendija kulturnog programa za međunarodnu razmenu iz Finske (HIAP) za boravak u Helsinkiju, Finska; 2010. (april-maj) umetnička rezidencija, Trondhjem, LKV, Norveška; 2010. (april-maj) istraživačka rezidencija KSAK, Kišnjev, Moldavija; 2009. (jul-septembar) stipendija grada Hamburga za boravak i profesionalno usavršavanje u Hamburgu, Nemačka.

Kandidat je imao znatan broj domaćih i međunarodnih gostovanja, predavanja i učestvovanja na stručnim konferencijama i seminarima, od brojnih se izdvajaju sledeća: 2018. Tromsø Academy of Contemporary Art and Creative Writing, predavanje, Tromsø, Norveška; 2016. Muzej istorije Jugoslavije, *Razgovori o Jugoslaviji: uvod u (post)jugoslovenske studije*, "Istraživanja i tumečenja jugoslovenskog nasleđa van glavnih institucionalnih tokova", predavanje, Beograd, Srbija; 2016. Albanian National Museum of History, *Socialist Art between Disdain, Fetishism and Transition*, međunarodna konferencija, Tirana, Albanija; 2014. The Royal Danish Academy of Fine Arts, *Hidden Economies: A seminar on economic possibility*, međunarodni seminar, Kopenhagen, Danska; 2014. Trondheim Academy of Fine Art, *The Housing Question*, predavanje, Trondheim, Norveška; 2014. *A gathering of the ar(c)t(ic) tribes- engaged art and art activism*, seminar, Nordland County, Svolvær, Norveška; 2013. Baltic Art Center (BAC), *PERPETUUM LABS / BAC 1 – Curating the Political*, seminar, Visby, Švedska; 2012. Steirischer Herbst, *The Truth is Concrete*, konferencija, Grac, Austrija; 2012. AKTO 7, *Managing and Nurturing the Audience*, predavanje, Bitola, Makedonija; 2012. Fine Arts Academy of Timisoara, *Simultan 2012 / The beginning of the end*, predavanje, Temišvar, Rumunija; 2011. Künstlerhaus Büchsenhausen, *Kvar not Queer!*, predavanje, Innsbruck, Austrija; 2011. Ateneum Art Museum, *The Housing Agenda / Under the Bridge – Helsinki*, predavanje, Helsinki, Finska; 2011. Botkyrka Konsthall, *Fittja Open*, predavanje, Stokholm, Švedska; 2011. Muzej istorije Jugoslavije, 52.

Oktobarski Salon, predavanje, Beograd, Srbija; 2010. *Fabrikken for Kunst og Design*, Alt_Cph - Copenhagen's Alternative Art Fair, *Gentrification - an Artistic Challenge*, predavanje, Kopenhagen, Danska; 2010. Pogon Jedinstvo, *WEIYTH seminar 1 as a part of the project Where Everything Is Yet to Happen*, Zagreb, Hrvatska; 2010. 6th Berlin Biennale for Contemporary Art , , *Panel on Cultural Practice – Social Impact*, Berlin, Nemačka; 2010. März Project Space, *All Art Workers, Unite!*, seminar, Talin, Estonija; 2009. City Museum, *Watch out, Gypsies! The History of Misunderstanding*, predavanje, Helsinki, Finska; 2008. Peace Institute, *Living on a Border*, konferencija, Ljubljana, Slovenija; 2008. iCommons Summit 2008, konferencija, Sapiro, Japan.

Spisak najznačajnijih objavljenih radova kandidata:

2017. *ArtLeaks – Possibilities of Struggle for Labor Rights and Emancipation in the Art Filed*, Cultural Policy and Management Yearbook 2016, Independent Republic of Culture 2016, uredili Serhan Ada i Katja Praznik, Istanbul Bilgi University Press, Istanbul, Turska, str.95-101.

2016. *Ironworks ABC*, Rab-Rab, Journal for Political and Formal Inquiries in Art, Issue 03, uredili Sezgin Boynik i Gregoire Rousseau, Rab-Rab Press, Helsinki, Finska, str. 21-34.

2014. *The Housing Question*, Rab-Rab, Journal for Political and Formal Inquiries in Art, Issue 01, uredili Sezgin Boynik & Gregoire Rousseau, Rab-Rab Press, Helsinki, str.197-206.

2013. *Notes on Curatorial Artistic Practices at the Intersection of Art and Politics*, On Curating, issue 18, Institute for Cultural Studies in the Arts (ICS), Zurich University of the Arts (ZHdK), Švajcarska, str. 29-31.

2012. *Krieg und Revolution In der Kunst Jugoslawiens*, Kunststadt-Stadtkunst 59, Kulturwerks des bbk, Berlin, Nemačka, str. 17-18.

2010. *WIYTH Notebook 1 / To Think (Film) Politically: Art and Activism Between Representation and Direct Action*, DeLve, Zagreb, Hrvatska.

2009. *Proticiganstvo in razredni rasizem v Evropi*, Borec LXI/2009, Revija za zgodovino, antropologijo in književnost, Publicistično društvo ZAK, Ljubljana

2004. *Realisation of the situationist projections*, Art-Ist Contemporary Art Magazine, Situationist International, ART-IST, Istanbul, Turska, str. 72-76.

Vladan Jeremić je uredio više stručnih publikacija, umetničkih kataloga i zbornika, kao što su:

2017. Open Systems, Reader: Tomorrow is not Promised!, LAP Lambert Academic Publishing, Saarbruecken, Nemačka; 2016. *Contradictions and Transformative Trajectory of Art & Labor*.

Conclusions of the Trondheim Seminar, LevArt project space for contemporary art, Levanger, Norveška; 2014. *Reclaiming Realism*, Open Systems Journal, Beč, Austrija; 2012. *Od migracije do deportacije*, Rosa Luxemburg Stiftung, Beograd, Srbija; 2011. *I will Never Talk about the War Again*, katalog, Publisher: Färgfabriken, Stokholm, Švedska; 2010. *Reality Check - Art & Activism Reader*, Trøndelag senter for samtidskunst, Trondheim, Norveška.

II

Osnovni podaci o doktorskoj disertaciji

Odlukom Univerziteta u Beogradu – Veće naučnih oblasti pravno-ekonomskih nauka, 10.07.2018. godine, broj odluke: 01-03 Broj: 61206-2627/2-18 JĐ, kandidatu mr Vladanu Jeremiću je odobrena izrada disertacije pod naslovom „**Funkcije umetničkih praksi u uslovima tranzicije u Srbiji 1991-2008.**“

Disertacija je u pogledu forme i sadržaja urađena u skladu sa pravilima Univerziteta i Fakulteta političkih nauka, A4 format, font Cambria 12, prored 1,5, margine 30mm na ukupno 296 strana od kojih je osnovni tekst 257 strana, a ostalih 39 su stranice rezimea, podaci o komisiji, stranice relevantne literature i izvora i biografija kandidata.

Disertacija je shodno Pravilniku o akademskoj čestitosti Fakulteta političkih nauka i Odluci Nastavno-naučnog veća FPN prošla proveru plagijata u odgovarajućem softveru 6.9.2019. godine. Provera ovim softverom nije pronašla nedostatke u smislu poštovanja principa akademske čestitosti.

Disertacija je strukturirana u šest celina, pored Uvoda, Literature i izvora, sadrži sledeća poglavlja: 1. Teorijsko-metodološki okvir, 2. Od autonomne oblasti umetnosti do umetničkih praksi, 3. Nasleđe avangarde, 4. Analiza karakterističnih umetničkih praksi u Srbiji 1991-2000., 5. Analiza karakterističnih umetničkih praksi u Srbiji 2000-2008., 6. Zaključak.

Na kraju je dat spisak literature domaćih i stranih autora, monografija, zbornika, publikacija, članaka, studija, video i audio arhiva, sprovedenih intervjuja, tekstova iz dnevnih novina i nedeljnika i drugih relevantnih izvora. Nakon Literature i izvora dati su Prilozi i biografija kandidata.

III

Predmet i cilj disertacije

Kandidat, mr Vladan Jeremić polazi od toga da su umetničke prakse društvene prakse i da svaka umetnost odgovara društvenoj formaciji na određenom istorijskom stupnju razvoja sa svim specifičnostima lokalnih konteksta. U tom smislu može se govoriti o umetničkim praksama kao

društvenim praksama koje odlikuju određeni karakter, status i funkcija. Kandidat se usredsređuje na pitanja funkcije i statusa umetnosti, odnosno umetničkih praksi kao elemenata u procesu društveno-ekonomske tranzicije u Srbiji nakon dezintegracije zajedničke države Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije (SFRJ).

Predmet istraživanja ove disertacije je funkcija umetničkih praksi, u smislu njihovog „služenja“ određenoj svrsi, pozivu ili zadatku, prema hegemonijskim zahtevima dominantnih diskursa, a nezavisno od stila ili posebnosti žanra umetnosti. Kandidat analizira funkcije umetničkih praksi u konkretnim neoliberalnim društvenim promenama u Srbiji, u periodu postsocijalističke transformacije, odnosno društvene tranzicije, od 1991. do 2008. godine. U tom smislu umetnost se u kandidatovom radu shvata kao konstitutivni element društveno-ekonomskih transformacija koje, kako pokazuje ova disertacija, nisu „spontane“ i „nužne“ već su deo šire strategije uspostavljanja „novog svetskog poretka“ označenog kao globalizacija.

Istraživanje polazi od činjenice da je u SFRJ došlo do liberalno-demokratskih reformi već tokom osamdesetih godina koje su se intezivirale nakon 1989. godine. U većini zemalja koje nastaju iz dezintegracije zajedničke države, već je tokom ranih devedesetih godina uveden koncept slobodnog tržišta i višestranački izborni sistem. Kandidat konstatuje da su međunarodne intervencije na političkom i ekonomskom planu, tokom takozvane tranzicije iz socijalizma u novu strukturnu poziciju unutar neoliberalnog globalnog kapitalizma, zastupljene u mnogim sferama političkog, kulturnog i umetničkog života u Srbiji tokom devedesetih i dvehiljaditih godina. Značaj i potencijal koji se pripisuju umetnosti kao akteru u političkim promenama u Srbiji uočljivi su u činjenici da su međunarodni donatori snažno podržavali određenu umetničku produkciju od ranih devedesetih godina. Za polaznu tačku razmatranja umetničkih praksi i njenih funkcija u tranziciji, kandidat u ovoj disertaciji uzima početak rata u Jugoslaviji, kada dolazi do dezintegracije zajedničkog kulturnog prostora, u kojem su prethodne funkcije umetnosti bile vezane za samoupravno socijalističko društvo i njegove institucije kulture.

Umetnička produkcija je u socijalizmu zauzimala mahom poziciju umerenog socijalističkog modernizma, koji je na emancipovani način uspeo u sebe da integriše određene avangardne pozicije i borbe koje je vodila predratna avangarda. U političkom smislu, funkcija umetnosti je bila u afirmaciji socijalističkih vrednosti i normi samoupravnog socijalizma, dok su u ekonomskom i institucionalnom smislu njena produkcija i egzistencija bile osmišljene kroz izgrađene socijalističke institucije kulture. S druge strane neoavangardne prakse u tom periodu nagoveštavale su odmak od jugoslovenskog samoupravnog socijalizma i krizu čije će ishodište biti dezintegracija zajedničke države.

Usled ratnog razaranja zajedničke države i negacije socijalizma, gubi se i prethodna dominantna ideološka i politička potvrda umetnosti. Snažnija institucionalizacija organizacija

civilnog društva tokom ranih devedesetih godina u Srbiji, omogućava određenim kulturnim i novim umetničkim praksama da pronadu sveže društveno-ideološke i produkcione sredine. Uz snažan opozicioni, mirovni i antirežimski pokret u Srbiji tokom devedesetih godina, aktivne su i nevladine organizacije u kulturi. One su uz institucionalizaciju kulturnih centara i medijskih projekata dobijale kontinuiranu podršku međunarodnih donatora. U ovom kontekstu umetničke prakse postaju polarizovane unutar različitih i međusobno protivurečnih reproduktivnih i produkcijskih uslova, te različitih ideoloških diskursa.

Kroz analize karakterističnih umetničkih praksi, koje kandidat sprovodi u ovoj disertaciji, mogu se uočiti sledeće suprotstavljene tendencije u kulturi: visoka umetnost nasuprot popularnoj kulturi i nacionalna kultura nasuprot globalnoj kulturi. Unutar tih opozicija umetničke prakse ulaze u konfrontacije i međusobna osporavanja. Jedne se prikazuju kao modernizacijski i progresivan jezik, koji uspostavlja nove norme i vrednosti, dok se druge definišu kao tradicionalističke, prevaziđene i antimoderne.

U tom smislu, umetnost i nove umetničke prakse, te njihove funkcije u uslovima društveno-ekonomske tranzicije predstavljaju predmet istraživanja koji iz jedne drugačije tačke gledišta objašnjava mehanizme tranzicije u okviru dramatičnih društvenih promena. Kandidat uzima u obzir nekoliko relacija koje uslovljavaju strukturno mesto ovih umetničkih praksi u idejno-istorijskom, idejno-političkom i materijalno-ekonomskom smislu: relacija umetničkih praksi u Srbiji prema zahtevu za društvenom promenom; relacija u pogledu uključivanja u dominantni modernizacijski odnosno tranzicijski diskurs i relacija prema međunarodnim donacijama u kulturi, kao modelu finansiranja u datom periodu.

Kandidat analizira konkretne umetničke prakse u kojima su jasno izražene protivurečnosti, u međusobnom odnosu ekonomskog, ideološkog i političkog polja. Cilj je da se izvrši detaljna analiza zadatih karakterističnih slučajeva umetničkih praksi i da se njome da odgovor na pitanje o funkcijama umetničkih praksi u kontekstu (post)modernizacijskog diskursa, kao tada dominantog kulturnog obrazca. U tom pogledu kandidat istražuje ulogu koju je imala međunarodna intervencija, odnosno međunarodna finansijska pomoć koja je pružala znatan podsticaj sasvim određenim formama umetničkih praksi. On pokazuje da su u datom momentu one bile u funkciji nastojanja da se Srbija i sredstvima umetnosti uključi u dominantna kretanja koje je nalažala globalizacija.

Analiza konteksta u kojima se odvijaju pomenute promene u okviru umetnosti, kandidat uspešno vezuje za probleme i koncepte avangarde i neoavangarde što istovremeno predstavlja nužan okvir za adekvatno razumevanje pojma umetničke prakse kao postmodernog ishodišta neoavangardnih pokreta.

IV

Osnovne hipoteze od kojih se polazilo u istraživanju

Osnovno istraživačko pitanje disertacije glasi: kako je i u kojoj je meri umetnost bila uključena u društvene promene i neoliberalne, odnosno globalizacijske procese u Srbiji od 1991-2008, te koja je bila njena funkcija u tom okviru? Da li je moguće govoriti o tome da su (postavangardne i savremene) umetničke prakse figurirale podržavajuće tokom tranzicije u neoliberalni globalni kapitalizam? Kako su to ove specifične prakse, koje su radikalno zastupale zahtev za društvenim promenama, podržavale i reprodukovale tranzicijski diskurs i logiku kapitala u tehno-menadžerskim okvirima – ili je možda bilo i onih aktera koji su se tom obrascu protivili? Kakav su uticaj imali materijalni uslovi proizvodnje umetnosti, pre svega intervencionistički načini finansiranja od strane međunarodnih donatora?

1. Prva hipoteza od koje je se polazi u ovom radu je „organska“ veza između umetničkih praksi i principa istorijskih avangardi, naročito s obzirom na njihov zajednički cilj, a to je da se uključe aktivo u procese društvenih promena. Kandidat je u prvom i drugom poglavlju disertacije obrazložio da je nakon pojave i delovanja istorijskih avangardi u XX veku, došlo do dekonstrukcije autonomije umetnosti na dva načina. Prvo, kroz lažno brisanje jaza između umetnosti i života u vidu ekspanzije proizvoda kulturnih industrija i drugo kroz revizionističku rekonstrukciju kanona modernizma tokom Hladnog rata, u koji se vrši kooptacija avangardizama, kako o tome piše Peter Birger, na čiju teoriju avangarde kandidat referiše. Posebno se baveći avangardnom dekonstrukcijom pojma autonomije umetnosti, kandidat uzima u obzir hibridni karakter postavangardnih praksi u postmoderni kao i institucionalnu kritiku koju sprovodi savremena neoavangardna umetnost. Oslanjajući se na teorijski rad Pitera Bergera, kandidat savremene umetničke prakse sagledava kao nastavak aktivnosti nadmetanja unutar umetničke oblasti ali ne kao realizaciju avangardnih zahteva. U tom smislu, on pokazuje da zadati principi od kojih polazi istorijska avangarda ostaju na snazi i u izmenjenim istorijskim uslovima, prevashodno u pogledu namera avangardi da utiču i podstiču društvene promene. Sa tim ciljem u radu se obrazlažu ključni principi avangarde, u okviru šire teorije umetnosti. Ti principi su: zahtev za ukidanje ili transformaciju koncepta institucije umetnosti karakterističan za moderne teorije i estetiku; zahtev za ukidanjem svih „pomoćnih“ društvenih institucija kojima se podržava i garantuje autonomija umetnost kao nezavisne grane u odnosu na društvo, ekonomiju, svakodnevni život. U tom smislu se radikalno zahteva prekid sa devetnaestovekovnim obrascima tumačanja umetnosti i njene društvene uloge koji su preživljavala do druge polovine XX veka u formi visokog modernizma, a po kojima umetnost odgovara samo vlastitim zahtevima poštujući inherentnu logiku slobodnog i autonomnog stvaralačkog čina. Taj prekid je značio ponovno uključivanje u društveni kontekst u svoj njegovoj

ekonomsko-političkoj-ideološkog-kulturološkoj složenosti. U tom smislu se tvdi da ne postoji umetničko delo kao autonomni objekat, nego je umetnička praksa proces i projekat koji se odvija u samom društvu; princip stapanja života i umetnosti. Ukazujući na značaj pomenutih principa na teorijskom planu, kandidata sagledava poziciju umetničkih praksi u datom periodu u Srbiji obeleženog radikalnom političko-ekonomskom transformacijom društva.

2. Druga hipoteza od koje kandidat polazi je stav da je dominantni ideološki okvir evrocentrične modernizacijske paradigme izgrađen kao metanarativ zapadnog diskursa modernosti. Taj diskurs se nalazi u samom korenu procesa transformacije umetničkih praksi u uslovima tranzicije u Srbiji. Kandidat razmatra tranzicijski i evrointegracijski diskurs kao uključene u diskurs modernizacijske paradigme. Transformacija društva se sprovodila tako što je uticala na celokupni način života i stvaranje novoga „mentalnog sklopa“ u čemu je, mislilo se, ogromnu ulogu igrala upravo kultura. Kultura je živa veza između naloga za privatizaciju i „spoznaje“ o bogatstvu koje tranzicija navodno treba da donese. Modernizacijski diskurs je u spskom kontekstu podržavao liberalne vrednosne orijentacije koje se uklapaju u dominantne diskurse vezane za modernu društveno-ekonomsku formaciju: linearno poimanje progressa (na primer teza o zakasneloj modernizaciji Balkana); vesternizovana visoka kultura i urbana kultura se postavljaju kao superiorne nasuprot lokalnoj, nacionalnoj ili popularnoj narodnoj kulturi, koje se posmatraju kao seoske i orijentalne; dominacija diskursa o toleranciji, participativnosti i demokratičnosti individualizma koji stoji u sveopštoj suprotnosti prema principima kolektivizma i solidarnosti perioda socijalizma; dominacija politike identiteta nasuprot idejama klasne pravde). U ovom kontekstu je kandidat nastojao da utvrdi relaciju umetničkih praksi prema stavovima i orijentacijama modernizacijskog diskursa.

3. Treća hipoteza od koje kandidat polazi u ovoj disertaciji je da je finansiranje u kulturi kroz sredstva međunarodnih donatora predstavljalo neophodan činilac u proizvodnji željenih formi umetničkih praksi koje bi, prema mišljenju donatora pomoglo implementacije modernizacijskih procesa u šire društveno tkivo. Tokom perioda koji kandidat uzima u obzir u ovoj disertaciji je najveći međunarodni donator u Srbiji bila fondacija Fond za otvoreno društvo Džordža Sorosa čija je primarna misija je bila u tome da utiče na društvene promene kroz izgradnju „otvorenog društva“ i civilnog društva. Kultura i umetnost su se u tom procesu „otvaranja“ smatrale izuzetno značajnim oblastima koje mogu snažno da utiču na promene vrednosnih stavova, a time i na promene u samoj strukturi postsocijalističkog. U radu se dalje analizira uticaj i drugih važnih sponzora u toku dvehiljaditih godina koji su u najvećoj meri bile različite fondacije EU. Njihov cilj bio je proizvodnja i podrška umetnosti i kulture u kontekstu evropskih integracija. Ovde je postupak

kandidata bio u tome da kroz tekstove, artefakte i agende donatora, koje su u saglasju s diskursom modernizacijske paradigme, utvrdi koje su umetničke prakse i u kojoj meri bile podržane od strane međunarodnih donatora.

Prema navedenim hipotezama, kandidat je kroz analizu u disertaciji utvrdio da li su karakteristične umetničke prakse:

- a) ispunile namenjenu ulogu u društvenim promenama prema principima teorije avangarde (hipoteza 1);
- b) ispunile kriterijume u pogledu uključivanja u diskurse modernizacijske paradigme (hipoteza 2);
- c) koje prakse su bile a koje nisu podržane od strane međunarodnih donatora i njihovih agendi (hipoteza 3).

V

Kratak opis sadržaja (strukture po poglavljima) disertacije

Doktorska disertacija kandidata mr Vladana Jeremića sastoji se pored uvoda i literature od još šest delova. Sadržaj disertacije obuhvata:

Uvod

Predmet i cilj disertacije

1. Teorijsko-metodološki okvir

1.1. Teorijske osnove

1.1.1. Teorija umetnosti kao kritika

1.1.2. Ideologija i praksa

1.1.3. Diskurs i diskurzivne formacije

1.1.4. Teorija tranzicije i civilno društvo

1.2. Metodološki pristup

1.2.1. Istraživačko pitanje i hipoteze od kojih se polazi u istraživanju

1.2.2. Analitički model i metoda analize sadržaja

1.2.3. Teorijsko-metodološki i naučni doprinos

2. Od autonomne oblasti umetnosti do umetničkih praksi

2.1. Autonomizacija umetnosti

2.2. Svrha umetnosti

2.3. Zahtev istorijskih avangardi u pogledu funkcije umetnosti

2.4. Modernizam i savremena umetnost

2.5. Kulturni preokret, aktivizam i društveni preokret u umetnosti

3. Nasleđe avangarde

3.1. Istorijske avangarde u Srbiji: zenitizam i nadrealizam

3.2. Značaj avangardističkih tehnika i postupka fotomontaže

3.3. Institucionalizacija (neo)avangarde u srpskom kontekstu

4. Analiza karakterističnih umetničkih praksi u Srbiji 1991-2000.

4.1. Kontekst političke i društvene transformacije u Srbiji 1991-2000.

4.2. Institucionalni kontekst i donatorska podrška umetničkim praksama u Srbiji 1991-2000.

4.3. Institucionalni antagonizmi

4.4. Urbana kultura nasuport narodnoj kulturi

4.4. Performativne, ulične i aktivističko-umetničke prakse

5. Analiza karakterističnih umetničkih praksi u Srbiji 2000-2008.

5.1. Kontekst političke i društvene transformacije u Srbiji 2000-2008.

5.2. Institucionalni kontekst i donatorska podrška umetničkim praksama u Srbiji 2000-2008.

5.3. Druga scena kao platforma otpora u kulturi

5.4. Kolektivi teorije: Teorija koja Hoda i Prelom kolektiv

6. Zaključak

Literatura i izvori

Prilozi

Biografija

U **Uvodu** kandidat predstavlja premet i cilj ove disertacije.

U **prvom poglavlju** se izlaže teorijsko-metodološki okvir, objašnjavaju se ključni pojmovi i osnovne pretpostavke istraživanja i izlaže metodološki pristup. Kandidat je obrazložio teorijsku osnovu sprovedenog istraživanja, koje se bavi problemima vezanim za funkcije i statuse umetničkih praksi u uslovima tranzicije u Srbiji. Teorijski okvir koji je kandidat izložio u disertaciji se u najširim crtama, zasniva na epistemološkim, istorijskim i društveno-ekonomskim prelomima, značajnim za savremeno promišljanje teorije kao kritike ideologije. U tom smislu, kandidatov rad se bavi najznačajnijim smerovima savremene teorije umetnosti, kao horizonta razmatranja umetničkih praksi u kontekstu društvenih promena. Specifičnije, teorijsko-metodološku osnovu ovoga rada čini teorija avangarde nemačkog teoretičara književnosti Petera Birgera, koja se pokazala posebno značajna i gotovo neizostavna za razmatranje i razumevanje značenja i uloge savremenih

umetničkih praksi. U tom smislu teorija avangarde i (neo)avangardi uspostavlja kriterijume bez kojih je nemoguće prići analizi umetničkih praksi.

Kandidatova disertacija je istovremeno prilog analizi i kritici diskursa tranzicije kako u društvenim naukama tako i u teoriji umetnosti, tačnije u studijama kulture koje nude epistemološku osnovu analize savremenih umetničkih praksi. U ovom smislu sekundarni teorijski aparat koji kandidat stavlja u dijaloški odnos sa teorijom avangarde zasnovan je na kritičkoj teoriji društvene tranzicije, odnosno na sociološkim teorijama društvenih promena i uslova u kojima se data promena sprovodi.

Treći, dodatni analitički aparat kandidata vezan je za pravno-institucionalni okvir materijalnih uslova reprodukcije, odnosno naročito za institucionalne teorije civilnog društva, finansiranja i nevladinih organizacija. Ponuđeni dopunski konceptualni okvir omogućava da se razaznaju pravno-ekonomski kriterijumi unutar kojih se proizvode umetničke prakse i u kojima deluju pomenuti akteri koji ih proizvode i reprodukuju. Pomoćne teorije koje kandidat stavlja u pogon kroz analizu konkretnih umetničkih praksi, u zavisnosti od karakteristika samih slučaja dovode se analitički u odnos sa osnovnim teorijsko-metodološkim aparatom.

U drugom poglavlju kandidat će pored već predstavljenog teorijskog okvira i uvida da su umetničke prakse sastavni deo društva i oblik ideološkog procesa proizvodnje, dodatno objasniti onu prisutnu distinkciju koja ih čini zasebnoj oblasti. Radi toga je u ovom poglavlju obrazložio svrhu i funkciju umetnosti kroz istoriju autonomizacije sopstvene oblasti i njene (samo)institucionalizacije.

U drugom poglavlju kandidat stoga razmatra preinačavanje i transformacije svrhe i funkcije umetnosti kroz istoriju, uzimajući u obzir autonomizaciju oblasti umetnosti u buržoaskom društvu, kao i zahtev istorijskih avangardi za ukidanjem estetske sfere kao autonomne sfere, odnosno oblasti. U prvom poglavlju je uz pomoć Birgerove teorije avangarde kandidat objasnio dijalektički pojam *funkcije umetnosti* koji je centralan u njegovom hermeneutičkom metodu. Protivurečnost koja postoji između društva i umetnosti, posredovana je institucijom umetnosti, koja je poistovećena sa njenom autonomijom i od koje zavisi i sama definicija funkcije umetnosti. Istorija institucije umetnosti, odnosno njene promene kroz istoriju predstavljaju fokus drugog poglavlja u cilju detaljnijeg razumevanja kategorija institucije, autonomije i funkcije umetnosti.

Radi izgradnje adekvatnog epistemološkog okvira vezanog za procese u kontekstu (post)socijalističkih društava, kandidat u ovu disertaciju uključuje i teoriju simboličkih formacija slovenačkog sociologa Rastka Močnika jer se sa njome može izvršiti produbljenje i adekvatna dopuna Birgerovoj teoriji. Močnik uzima u obzir front klasne borbe kao osnovnu društvenu

protivurečnost u promišljanju savremenih umetničkih postupaka.

U **trećem poglavlju** koje se bavi nasleđem istorijskih avangardi, kandidat piše da je jasno da se danas ne može govoriti o umetnosti, kako onoj heteronormativnoj, tako i onoj autonomnoj, a da se u mnogim aspektima ne razmotri odnos bilo koje savremene umetničke prakse prema istorijskim avangardama. Umetničke prakse zasnivaju svoje forme i metode u relaciji prema istorijskim avangardama, ali i na osnovu iskustava docnijih umetničkih pojava, kao što su fluksus, performans, hepening, konceptualna umetnost i druge, koje takođe imaju snažnu referencu na istorijske avangarde.

Kandidat smatra da je razvoj umetničke oblasti u XX veku zaista nemoguće sagledati bez razumevanja avangardnog reza koji je načinjen s dotadašnjom konzervativnom umetničkom tradicijom. Pored toga, avangarda je pomenuti rez načinila i sa do tada još uvek vibrantnim međunarodnim pokretima u kulturi, kao što su to bili secesija i modernizam, koji su se pojavili u građanskom buntu naspram konzervativizma akademske umetnosti u drugoj polovini XIX veka. Kandidat uzima u obzir da je avangardistički potres ostavio dubokog traga, ne samo u kulturi već i u polju ljudskog stvaralaštva uopšte (u kontekstu savremenih tehnoloških inovacija, kreativnog rada, kognitivnog aspekta rada i slično). Prema tome odgovor na pitanje odnosa prema zahtevima avangarde od ključne je važnosti za razumevanje svakog stvaralaštva nakon avangarde. U ovom poglavlju kandidat odgovara na pitanje na koji način se umetničke prakse odnose prema rezu koji je načinila istorijska avangarda, kao i prema njenim dugoročnim efektima, te od kakvog je to značaja za društveno-politički kontekst u Srbiji i za funkcije umetnosti u njemu.

Kandidat u **četvrtom poglavlju** pristupa konkretnoj analizi umetničkih praksi koje su karakteristične za prvi segment perioda društvene transformacije u Srbiji. Ovde je reč je o antagonizmima državnih i tada sveže formiranih organizacija civilnog društva, protivurečnostima urbanog i ruralnog, kao i performativnim i aktivističkim praksama koje su svoju institucionalizaciju pronašle u novoformiranim organizacijama civilnog društva. Kako su državne institucije iz socijalizma zbog neoliberalnog karaktera društvene transformacije menjale svoju formu, tako je dolazilo i do stvaranja sasvim novih institucionalnih formi koje su se našle u sukobu sa starim formama.

Konkretno, u prvoj analizi slučaja karakterističnih umetničkih praksi kandidat analizira debatu likovnih kritičara koji su tokom devedesetih godina imali sukobljene pozicije oko pojmova i interpretacija umetničkih pojava srpske savremene umetničke scene. Ovde je reč o diskusiji

kritičara i istoričara umetnosti u Srbiji koji su zastupali *modernizam posle postmodernizma* i onih koji su isticali da je ta pozicija neprikladna trenutnom društvenom kontekstu. Oni su tražili kontinuitet u urbanoj kulturi iz osamdesetih godina, odnosno u pristupu izjedačavanja umetnosti s delovanjem u kulturi. Pored te dve, naizgled sukobljene opcije, kandidat locira da se u srpskom društvu pojavljuje i treća struja, koja se pokazala kao suprotnost obema i koja je u tom periodu isplivala kao dominantna jer je praktično preuzela državne institucije kulture. Ta struja je stajala u otvorenoj netrpeljivosti sa svim ostalim „modernizatorskim“ *drugim linijama*, a označena je kao antimoderna i nacionalistička. Njena primarna funkcija bila je podrška vladajućem nacionalističkom diskursu.

U drugom slučaju protivurečnosti karakterističnih umetničkih praksi kandidat nastavlja analizu na tragu ovih podela u srpskom društvu, pošto je antimoderna struja odgovarala ruralnom označitelju, dok je urbana odgovorala onom modernizacijskom, u čijoj funkciji figurira. Konflikt između binarnih pozicija narodnog i urbanog obeležava celu desetu deceniju dvadesetog veka. Treća analiza koju kandidat uključuje se fokusira na ulične performanse i protestne umetničke akcije koji su bili usmereni direktno protiv vlasti i tadašnje vladajuće politike. Prakse uličnih performansa su bile utkane u strukture novoformiranog civilnog društva, delujući kroz njih i bivajući *kulturom otpora* u težnji za promenom društva, kako ih označava Milena Dragičević Šešić. One su proklamovale avangardnost u svojim praksama i pozivale su se na efektivni učinak umetnosti kao činioca u političkim promenama, kroz novi okvir institucije umetnosti i postavljanje politike ispred autonomije umetnosti. Jedan deo njih je bio podržan od strane međunarodnih donatora, što ih čini vezanim za institucije u drugačijem smislu nego one prakse koje su bile bliske vlasti. Kandidat piše da je njihova funkcija u tom smislu tesno povezana s civilnim društvom i protestnim pokretima u Srbiji.

Kandidat je u **petom poglavlju** pokazuje da postoji zaista značajan broj relevantnih umetničkih kolektiva i organizacija u kulturi koje su se pojavile nakon 5. oktobra 2000. godine. Među najznačajnim za njegovo istraživanje kandidat je izdvojio organizacije koje pripadaju krugu inicijative Druga scena iz Beograda. Stvaranje Druge scene su zagovarale organizacije poput Prelom kolektiva, Stanice, Teorije koja Hoda, Kontekst galerije i drugih. Kandidat u ovom poglavlju analizira karakteristične umetničke prakse i njihove protivurečnosti koje se uspostavljaju u narednoj fazi ekonomske, političke i kulturne transformacije društva. U Srbiji dolazi do preuzimanja vlasti i državnih institucija od strane opozicionih političkih snaga nakon 5. oktobra 2000. godine. Među građanima je postojalo očekivanje i izvesna nada u pozitivan razvoj otpočetih političkih promena. Ovo nije bilo iznenađujuće jer su prethodnu deceniju odlikovale krizne godine, nestabilnost i

regionalni sukobi koji su na kraju izrasli u sukobe globalnog karaktera. Društvene promene nakon dvehiljadite godine podstakle su na povećano učešće u zvaničnom javnom životu i u institucijama, sve one protagoniste koji su tokom devedesetih bili aktivni samo u okvirima organizacija nevladinog sektora ili su bili organizovani oko opozicionih snaga tokom protesta.

Zaključak čini poslednje **šesto poglavlje** ove doktorske disertacije. Kandidat u zaključku obrazlaže rezultate istraživanja konkretnih umetničkih praksi koje se u prethodnim poglavljima analiziraju u njihovoj kompleksnoj funkciji i političko-ekonomskoj upotrebi u društveno-političkim procesima. Kandidat se bliže usredsređuje na slučajevne upotrebe i služenja umetničkih praksi specifičnoj svrsi. Kandidat ukazuje na dominantne relacije u neoliberalnim procesima u Srbiji 1991-2008. i nudi jasan okvir za prepoznavanje i diskusiju statusa, funkcije i potencijalnost umetničkih praksi u ovim specifičnim društvenim procesima.

Mr Vladan Jeremić zaključuje da su analizirane umetničke prakse ispunile kriterijume potencijalnosti i funkcije u društvenim promenama. Kandidat u predstavljenim tabelama izdvaja upravo one umetničke prakse koje podržavaju ili deluju negacijski prema diskursu modernizacijske paradigme. Kandidat ukratko sažima na koji način i zašto su međunarodni donatori podržavali ove aktivnosti i ukazuje na značaj koji je imala međunarodna intervencija, odnosno donatorska pomoć u datim aspektima društvenih protivurečnosti srpskog društva. Kandidat na kraju predlaže konstruktivan model za prepoznavanje slabosti i potencijala umetnosti u kontekstu društvenih promena, kao i mogućnosti otpora u odnosu na hegemonu kulturu i politike.

Spisak literature i izvora koju je kandidat koristio u izradi doktorske disertacije je obuhvaćen u posebnom poglavlju.

Biografija kandidata uključuje osnovne akademske, radne i stručne reference.

VI

Očekivani rezultati i naučni doprinos

Naučni doprinos doktorske disertacije kandidata mr Vladana Jeremića sastoji se u aktuelizaciji teorije avangarde kroz kritiku modernizacijskog diskursa u specifičnom kontekstu srpskog društva u tranziciji, odnosno povezivanje ove teorije sa ekonomsko-institucionalnim aspektom međunarodnih donacija i civilnog društva.

Teorijsku osnovu ovog rada u najšire predstavljaju radovi autora koji pripadaju

postmarksističkim tokovima. Kandidat se konsekventno pridržava određene teorijske paradigme koja je adekvatna predmetu kojim se rad bavi. To znači da se umetnički i kulturni fenomeni razmatraju na osnovu epistemološkog aparata teorije ideologije, istorije umetnosti, studija kulture i savremene teorije umetnosti koje kao zajedničku osnovu imaju oživljavanje značaja unutarnjih veza koje povezuju različite aspekte društvenog života, čime se ekonomija, ideologija, kultura i umetnost tumače kao elementi jedinstvenog diskurzivnog tkanja. U tom epistemološkom okviru teorija avangarde se tumači kao aktivni element „teorijske prakse“ na osnovu kojih se avangarda prikazuje kao vezivno tkivo kulture, politike, ideologije i ekonomije zbog čijeg međusobnog preplitanja valja da se tumači svaka društvena situacija. Takav pristup teoriji avangarde omogućuje da se funkcija umetničke produkcije u tranzicijskoj Srbiji, što jeste osnovna tema disertacije, sagleda sa različitih stajališta. Pokazuje se da je upliv hegemonijskih diskursa koji u Srbiju ulaze različitim putevima, preko međunarodnih fondacija, između ostalog, stoje uvek u dosluhu sa ekonomskim, političkim, ideološkim, kulturnim i ostalim društvenim procesima koji na različite načine prihvataju te diskurse. Često neusaglašeni procesi u pomenutim oblastima, u međusobnim prepletima, ali i konfliktima dovode do slabosti u (zlo)upotrebi umetničkih praksi u društveno-političkim procesima.

Posebna vrednost ovog rada leži u prepoznavanju, detektovanju i analizi tih slabih tačaka u kojima političke namere i zahtevi pretočeni u umetničke prakse ne postižu željene efekte u procesu tranzicionih poremećaja koji Srbiju uvode u globalno društvo. Koristeći relevantan teorijski okvir, ova disertacija je jedna od prvih koja situira umetnost u konkretne političke, ekonomske i kulturne uslove zemlje koja uprkos ratu i dezintegraciji prethodne države, svojom, ili tuđom voljom ulazi u procese globalizacije. Ovaj rad pokazuje, da je umetnost bila važan element u „promeni svesti“ i kulturnih obrazaca na osnovu interesa hegemonije globalističkog diskursa i globalnih političkih prestrojavanja u postsocijalizmu. Rad pokazuje kako različiti medijumi umetnosti mogu da „ponesu“ skrivena, ili otvorena ideološka značenja uz pomoć određenih institucija kao što su NVO ali on to čini objektivno, analitički bez ikakvih primesa forme diskursa koji se inače, u javnoj sferi, koristi za diskvalifikaciju i dijabolizaciju rada nevladinog sektora. Tu leži posebna vrednost ovog rada koji vešto spaja teoriju umetnosti, posebno teoriju avangarde sa konkretnim društvenim i ekonomskim aktivnostima nekih nevladinih organizacija. Odatle proizlazi i čvršće teorijsko utemeljavanje koncepta *umetničke prakse* što čini značajan doprinos, naročito u domenu aktuelnih debata o odnosu klasičkog estetičkog pojma umetnosti i savremenih umetničkih trendova. Uspehu analize i tumačenja doprinosi izuzetno bogata građa koju ovaj rad koristi kao i prikupljeni i organizovani podaci o umetničkim „događajima“ za prve dve decenije ulaska Srbije u proces tranzicije.

Jednom rečju, disertacija mr Vladana Jeremića pokazuje, kako i kojim sredstvima umetnost

postaje agens promena u okviru hegemonijskih diskursa ali, istovremeno pokazuje kada i pod kojim uslovima umetničke prakse ostaju verne svojoj ulozi čije je poreklo u avangardi, a to je da uznemiruju i kritikuju hegemonije različitih vrsta. Rad dobro analizira „uklještenost“ savremene umetnosti između različitih društvenih i duhovnih polja ukazujući da ma koliko da je sam pojam umetničke prakse promenio viševjekovne poglede na umetnost situirajući umetnost u samu srž društvenosti, ipak ona (umetnost) teži da očuva svoj vlastiti prostor zahvaljujući kome ima i autoritet i važnu ulogu u samim društvenim procesima. Tja paradoks ova disertacija odlično zapaža i na osoben i valjan način razrešava.

Zaključak

Na osnovu svega rečenog Komisija predlože Nastavno-naučnom veću Fakulteta političkih nauka Univerziteta u Beogradu da formira komisiju za javnu odbranu doktorske disertacije mr Vladana Jeremića „*Funkcije umetničkih praksi u uslovima tranzicije u Srbiji 1991-2008.*“, i uputi takav predlog nadležnom telu Univerziteta u Beogradu na dalju proceduru.

KOMISIJA

prof. dr Jelena Đorđević, mentor
Univerzitet u Beogradu, Fakultet političkih nauka

---

prof. dr Milena Dragičević Šešić
Univerzitet umetnosti u Beogradu, Fakultet dramskih umetnosti

---

prof. dr Marina Simić
Univerzitet u Beogradu, Fakultet političkih nauka
